

משמעותו של נס פך השמן

שמחה גרטנר

"ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול" (מתוך תפילת "על הניסים").

מדוע נעשה נס חנוכה דוקא בשמן? ולמה דוקא בפך שהיה חתום בחותמו של כהן גדול? בחג החנוכה ישנם שני מאורעות מרכזיים:

(א) הניצחון במלחמה, שעליו מסופר רבות ב"על הניסים".

(ב) נס פך השמן שעליו מסופר במסכת בשבת (כ"א ע"ב):

שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.

ולמרות זאת, אנו חוגגים בעיקר את נס פך השמן על ידי הדלקת החנוכיה בשמן ופרסומה לרבים.

מבחינה הלכתית, לא היה צורך בנס פך השמן, מכיון שישנה הלכה האומרת ש"טומאה הותרה בציבור" וניתן היה לקיים את ההדלקה בשמן טמא. וכן - "אונס רחמנא פטריה", כלומר אדם שאנוס מלקיים מצוה - פטור מלקיימה, וכך גם החשמונאים שלא היה להם שמן - נחשבו כאנוסים ולא היו חייבים להדליק את המנורה.

ה'שפת אמת' שואל מדוע עשה הקב"ה את הנס בדבר שפטורים ממנו? ועונה שהחשמונאים התעקשו להדליק בכל מקרה, ובזכות הידור המצוה והרצון העז להדליק - עשה להם הקב"ה את הנס. וממשיך לבאר שהנס נעשה בדבר של הידור המצוה להורות על כך שהקב"ה חפץ מאוד במצוות של עם ישראל.

באותה תקופה ישב עם ישראל בארצו ומלחמת היונים בתורת ישראל גרמה להם תסכול, היתה זו הפעם הראשונה שנלחמו בתורת ה', והיתה להם הרגשה שה' לא איתם ולכן באה להם הצרה הזו. הנס הוכיח להם שה' איתם ורוצה את המצוות שלהם.

כשם שבנס פך השמן הקב"ה הראה את חיבתו המיוחדת לעם ישראל, כך במעשיהם של ישראל כל ענין חג החנוכה הוא להראות את חיבתנו וקרבתנו למקום. אנו עושים זאת על ידי פרסום הנס והידור המצוה שמדליקים כל יום עוד נר, לא רק כעיקר הדין - "נר איש וביתו" האומר שהחיוב הבסיסי הוא להדליק בכל יום נר אחד לכל המשפחה. כולנו משתדלים להדר במצוה כ"מהדרין מן המהדרין" כדי להראות את קרבתנו לה'.

כאשר מתבוננים בפרטי נס פך השמן רואים שעיקרו הוא שהיה זה שמן שהיה חתום בחותמו של כהן גדול (שכן שמן טמא היה להם לרוב), ומסתבר שיש משמעות לחתימה בחותמו של כהן גדול.

השמן מייצג את החוכמה ונביא לכך שלוש ראיות:

א. הגמרא אומרת שמי שרוצה להחכים ילך ויגור בדרום, כיון שבבית המקדש המנורה שאותה היו מדליקים בשמן היתה בדרום. מכאן ראייה שהמנורה רומזת על החוכמה.

ב. בספר שמואל מסופר על יואב שקרא לאישה חכמה שגרה בתקוע על מנת שתשכנע את דוד לסלוח לבנו אבשלום. הגמרא שואלת למה חיפש דוקא בתקוע אישה חכמה? ועונה

הגמרא שמפני שבתקוע רגילים בשמן זית ולכן הם חכמים. כלומר השמן מייצג את החוכמה (בענין אכילת שמן זית דנה גם הגמרא בהוריות י"ג ע"ב). ג. גם הכוהנים קשורים לחכמה, שהרי אחד מתפקידיהם המרכזיים של הכוהנים ללמד תורה את בני ישראל - "כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דָעַת וְתוֹרָה יִבְקֹשׁוּ מִפִּיהוּ" (מלאכי ב, ז). יתכן והדלקת הנרות מסמלת את אור התורה המאיר מן הקודש החוצה - "אל מול פני המנורה יאירו". עוד מצאנו שנקראו חכמי ישראל "נר המערבי" (ברכות כ"ז ע"ב) על שם נרות המנורה.

רבי צדוק הכהן מלובלין מבאר שהעובדה שהנס היה בחותמו של כהן גדול מעידה לנו שמטרת הנס היא להראות לנו שאת שורש חוכמת ישראל לא ניצחו היוונים. כמו שהשמן אינו מתערב עם שום משקה, כך גם עם ישראל לא מתערב עם שאר העמים ומובדל מהם בחוכמה ובקדושה מיוחדת שלא ניתן לקחת מהם. הרב קוק בעין אי"ה מרחיב את הענין וטוען ששמן הזית בחותמו של כהן גדול מציין את הנקודה הקדושה הפנימית שקיימת בכל יהודי שלא ניתנת לכיבוש. בכל אחד מאיתנו יש שמן שחתום בחותמו של כהן גדול, יהי רצון שנוכה שאור זה יאיר את חיינו.